

У ВІЙНУ І ПО ВІЙНІ

Закінчивши семирічку, я далі вчився в Чернятинському плодоягідному технікумі, що за 15 км від Жмеринки. Цей кілометраж мені запам'ятався добре, бо довелося кілька разів, щоб дістатися додому в Калинівку, „лічити шпали”.

У неділю 22 червня був вихідний, але нас несподівано зібрали всіх до зали палацу. Треба зазначити, що технікум містився в дореволюційному палаці графа Львова; палац був збудований в англійському стилі, двоповерховий, з баштами-шпілями, при вході – здоровенні мармурові леви. Гарний палац, мабуть, він є ще й досі. Біля нього великий парк зі ставочками і чудернацькими містками, трохи далі – розлогий сад. Навколо парку й саду була висока металева огорожа.

Нам оголосили про війну і зразу ж стали призначати групи так званих яструбків для боротьби з диверсантами-парашутистами. Почали ми чергувати. Ніч, хоч в око стрель – затемнення від літаків. Десь гавкають собаки, ми без нічого, моторошно... Повилазимо вчотирьох на ту залізну огорожу і сидимо до ранку – отакі яструбки...

Коли до Жмеринки наблизились німецькі війська, нас розпустили по домівках, обіцяючи, що як тільки наші виженуть німців, нас знову викличуть до технікуму. Навіть документи всі зостались у директора.

Добравшись додому, став помагати батькам на городі. Якось батько привів з колгоспного двору коня, позичив десь плужка і ми вдвох почали підгортати картоплю. У цей час дорогою відступали наші війська – обози, піші червоноармійці, автомашини. На аеродромі, що недалеко від нашої оселі, базувались двокрилі винищувачі I-153 „Чайка”. Раптом налетіли, дуже низь-

Григорій Якович Підреза народився 1926 року в містечку Калинівці на Вінниччині в багатодітній селянській сім'ї. У 1944 р. добровільно пішов на фронт, воював автоматником-десантником у бронетанкових військах. Нагороджений двома медалями „За відвагу”, медалями „За визволення Варшави”, „За здобуття Берліна”. Після війни служив у частинах Радянської армії, що дислокувалися в повоєнній Німеччині. Помер у 1997 р.

Після його смерті одкровенням для близьких стали написані ним в останній рік життя спогади-хроніка. Це оповідь – з власної пам'яті, з переказів дідів-прадідів – про буття типової української родини з останньої чверті дев'ятнадцятого століття по дев'яності роки двадцятого. Перша світова війна, жовтневий переворот, громадянська війна, епідемії, голод, неп, колективізація, знову голод, репресії, Друга світова війна – усі ці події залишили свій відбиток на сім'ї, здебільшого трагічний.

Тут публікується уривок з цієї великої мемуарної праці. Текст надав син автора, Павло Підреза, підполковник запасу Збройних Сил України.

ко, кілька „мессершмідтів” і стали поливати з кулеметів. Батько зауважив, що вони стріляють не по нас, тож ми й далі робимо свою роботу: я коня веду, батько плуга тримає.

Аж тут – від Корделівки – кілька десятків бомбовозів, „Генкелів – 111”. Як хмара сунуть, кидають бомби, застрочили з кулеметів. Батько крикнув: „От від цих тікаймо!” Ми покинули коня, а самі – в лози. Батько вскочив у якусь калабаню, сидить по шию у воді. Я простягся теж на мокрому. Сюди ж, у лози, городами позбігались червоноармійці, деякі стріляли по літаках з карабінів. Зеніток не було. Великі фугасні бомби падали вздовж дороги, недалеко від нашої хати, а особливо на колгоспному дворі, де скучилася військова техніка.

Під час цього нальоту знищено багато машин, візків, немало було вбитих і поранених, зокрема біля колгоспної криниці, де червоноармійці вгамовували спрагу. Загинуло також кілька наших мешканців, чий хати біля аеродрому. Проте війська йшли і йшли, відступаючи далі, дарма що літаки німецькі весь час були в повітрі.

Після того нальоту ми втекли в Грушківці до братової. Там було зятишніше. Але на другий чи третій день повернулися назад, бо хату могли пограбувати чужі, а то й свої.

Хата наша стояла, як решето. Від фугасних вибухів уся черепиця попадала, обкладені цеглою стіни порозколювались...

Десь у середині липня показалися перші німці. Вони пересувались невеликими групами від Писарівки. Піхота, деякі йшли босоніж, видно, натерли ноги. З собою несли кулемети й міномети. Наши відступили без бою. Якась повітряно-десантна бригада з новими гвинтівками СВТ і автоматами ППД зайняла була оборону на околиці Калинівки. Солдати повикопували окопчики у тому числі й біля нашої оселі, але перед вступом німців знялися і відійшли.

На аеродромі залишилось багато нашої зіпсованої військової техніки, стояли літаки, що не змогли злетіти, було всіляке будівельне майно. (Саме в ті роки будували злітну смугу, бетонували дорогу, в кінці аеродрому був табір політв'язнів закладу Берії – його називали „зоною”, були там як чоловіки, так і жінки, що працювали на будівництві аеродрому.) Коли наші відступили, а німці ще не прибрали аеродром до рук, усі мешканці Шевченівки кинулись тягти з нього хто що міг і здужав. Я теж подався туди, волік додому дошки, брезенти, цемент – потрібно було відремонтувати дах. Батько добув з ями зроблені ще до колективізації запаси черепиці й ми перекривали хату.

Криючи дах, один день я не пішов по „здобич” і не знав, що на аеродромі вже з'явилась німецька команда – нові господари. І ось коли я разом з іншими хлопчаками подався туди і ми взяли по парі дошок, з барака вискочили німці й почали кричати „Гальт!” Ми покидали хто що ніс – і навтьоки. Хлопці – городами в село, а мені випало бігти через дорогу, по якій їхали німецькі автомашини. Один німець гнався за мною і кричав, щоб я став. В одній з машин, як на те, – повно озброєних німців. Їм, напевне, здалося, що я партизан чи ще щось у тому роді, і вони відкрили по мені вогонь. Якби я не впав у пилюку, напевне, забили б, бо кашкета куля пробила. Німець, що мене доганяв, щось гукнув тим, що стріляли, і вони поїхали далі. А цей схопив мене за комір, надавав стусанів, привів до складу і змусив позносити на купу

В окупованій
Калинівці.
Травень 1942 р.

всі дошки. Потім другий німець пояснив по-польськи, що коли мені треба дошок, то я повинен принести їм яйка і вони тоді дадуть.

Батькам хтось сказав, що по мені німці стріляли й забрали з собою. Мати зловила курку, набрала в пелену яєць і побігла мене рятувати. А тим часом німці мене відпустили і я сам прийшов додому. Потім з тими німцями я завів ділові стосунки, вимінював дошки, інше майно, вони дозволяли нам з батьком косити на аеродромі сіно, одне слово, „порозумілися”.

Батько далі працював у колгоспі. Німці їх не розганяли, бо зрозуміли, що такий спосіб господарювання для них теж вигідний. Що молотарка намолотить зерна – машина німецька під їде і забирає. Окремо з кожним селянином це було б складно. Ходив і я в поле, мати вчила жати серпом, а батько – косити. До молотарки ходив з вилами.

Тим часом на аеродромі повним ходом ішло будівництво. Пригнали понад десять тисяч наших військовополонених, недалеко від нас, через дорогу, що веде на Гущинці, за місяць збудували дощаний табір з колючою дротяною огорожею і кулеметними вишками по кутках. Полонені голодували і шевченівські баби збиралися біля нашого обійстя, зволікали баняки, казани й варили їм що могли.

Були полонені і родом з України, вони дорогою на роботи кидали папірці з адресами їхніх рідних. Ці записи ми збирали і писали листи зазначеним адресатам (пошта під час окупації діяла). Через деякий час приїздили їхні батьки чи дружини, привозили їм їжу, але на тисячі людей – це краплина в морі, якщо сам не поділишся – то відберуть силоміць. Тому вони старались, щоб якось визволитись. З допомогою нас і деяких інших односельців це вдавалося. Німці йшли нам назустріч, особливо ті, що вже побували на передовій і знали, почім ківш лиха. Їх відвели в тил і вони не проти були пити горілку, істи мед, яйка та масло. Приїжджі до своїх синів і чоловіків на базарі купували все, що німець замовляв. Увечері той приходив до нас, забирає випивку, продукти і казав, щоб о 2 чи 3 годині ночі чекали на свого полоненого.

Я був за посередника і, так би мовити, перекладача в цих торгах. І точно в зазначеній час прибігав полонений, звичайно ж, ми всі не спали, в печі горіли дрова. Він скоренько перевдягався у все цивільне, а його стару одежду мати кидала в піч. Подякувавши, прибульці спішно, вночі, виrushали в дорогу додому. Таких історій тільки в нас було більше десятка.

У 1942 році німці розпочали кампанію вивезення молоді на роботи до Райху. Щоб уникнути цього, треба було мати для комісії довідку від лікарів, що ти непридатний, або аусвайс, що працюєш у німців. Старшого брата Павла вже забрали до Німеччини. А в мене вийшло інакше. Німці самі мене взяли на аеродром і приставили до екіпажу пілотів, які випробовували після ремонту літаки. На той час це вже була філія авіаремонтного заводу „Юнкерса”. Відновлювали в основному Ю-87 і Ю-88. Так що весь робочий час я був на літньому полі, на побігеньках у цих німців – подай, принеси, підвези тачку, постав гальмівні колодки під колеса – словом, сидіти чи лежати не доводилося. А якщо принесеш їм з десяток яєць, то навіть дозволять зайняти четверте сидіння (місце бортстрільця), піднятись з ними у повітря й облетіти пару разів Калинівку. Всім вільнонайманим видавали одяг синього кольору – це з французьких військових складів, тож ми ходили, як французькі солдати. Бувало, німець заведе в склад – і там підбирає, що тобі підходить. В обідню пору видавали порціон – пару яєць, шматок масла, хліб, чашку кави.

Два рази батьки отримували на мене виклики, щоб я з'явився на біржу, тоді я вдягав цю французьку форму, брав аусвайс і перепустку. Комісія працювала на території машинобудівного заводу, туди впускали вільно, а назад – тільки в супроводі поліцая. Я приходив, показував документи і мене відпускали додому. А скільки там було плачу, лементу – адже ж забирали насильно...

На аеродромі під час роботи доводилось бачити велике німецьке начальство. Навіть одного разу – Герінга, як він вилазив зі своєю дочкою з маленького літака „Фізлер-Шторх”. Тут-таки недалеко, в черепашинецькому лісі, був його штаб. Раз бачив Гітлера, але дуже здалеку, так що обличчя не розгледів. Перед цим сів один чотиримоторний літак „Кондор”, а потім ще два, і там стояв великий натовп генералів та офіцерів. Німці, що були біля мене, з великою шанбою казали: „фюрер там”. Було видно велику вівчарку, що бігала поруч. Потім під'їхала довга колона легкових автомашин і вони рушили в бік Вінниці. Там, коло Михайлівців, була його ставка. Казали, що коли їхали ці машини, то есесівці стояли вздовж усієї дороги, спиною до неї.

Під час окупації люди в Калинівці та навколоїшніх селах жили не зовсім погано. З городів збиралі врожай, тримали курей, свиней, корів, з полів крали зерно, буряк. З буряку робили горілку, пили, іли. Багато військово-полонених, що уникли таборів, поприставали в прийми. Відкрилася церква, і я ходив дивитись, як вінчаються молоді. Мої однолітки, та й трохи старші віком хлопці й дівчата, зимою справляли Катерини, а особливо Андрія, а також Новий рік, відзначали православні свята. Робили це в складчину. В ту пору я вже був музикантом, грав на балалайці й мандоліні.

Гірше було з продуктами міському людові. Були такі, що носили по селах усяке барахло в обмін на харчі.

Після того як у Сталінграді німці зазнали поразки, пішла чутка, що в лісах з'явились партизани. У 1943 році німці почали виселяти – за зв'язок з партизанами – мешканців з розташованих у лісі сіл. Так, вивезли людей із села Майдан-Бобрик (це за Кам'яногіркою, дорогою на Хмільник). А з Гулівців, де люди не були в контакті з партизанами, переселили до Майдан-Бобрика. Натомість у Гулівцях оселили біженців-фольксдойчів з лівобережної України.

Так що батьків брат несподівано опинився в лісовому селі. Одного разу батько (це було влітку) захотів до них навідатись. В нас була конячка, запрягли її у возик і поїхали. Від Калинівки Майдан-Бобрик лежить на відстані десь із 30 км. Поблизу Гущинець побачили, що міст через Буг спалено, переправились через якийсь тимчасовий хиткий місточок. Далі – ще два спалені містки. Це постарались партизани, оберігаючи своє місцеперебування від німецької техніки. Коли проїхали ще пару кілометрів, з лісу вийшли кілька чоловіків, озброєних хто дробовиком, хто наганом у полотняній кобурі. Нас зупинили, почали розпитувати, звідки й куди ідемо. Звеліли показати які-небудь документи. Батько мав при собі мисливського квитка, а я свідоцтво про закінчення 6 класів. Коло цього свідоцтва були ще фотографії братів Івтуха та Павла у військовій формі. А батько, бачачи, яке враження спровокували на них ці картки, сказав: мої сини на фронті з німцем воюють, а ви тут по кущах ховаєтесь. Вони стали виправдовуватись, але я бачив, що для них сказане батьком було не солодкою пігулкою.

Брати батькові (а ми провідали всіх трьох) жили собі, лиха не знаючи. Нарікали тільки, що партизани приходять звечора в село, вимагають самогонки, тоді напиваються й співають, галасують до ранку. А як настає день ідуть у ліс відпочивати.

Братам ми привезли солі, гасу, сірників. Це був великий тоді дефіцит.

Дорогою назад нам знову зустрілись мужики з лісу. Казали, звертаючись до мене, що коли хочеш до нас у партизани, то приходь, тільки зі зброєю. Вбий німця, принеси його зброю й документи, бо, мовляв, може бути, що шпигун чи провокатор на шкоду їм захоче пробратись у їхній табір.

Коли стала наближатися Червона армія, розійшовся поголос, що німці забиратимуть геть усіх чоловіків і юнаків, аби радянські війська не мали повнення. В нас у хаті вже кілька день були чотири німецьких солдати з якоїсь частини, що відступала. Вони приносили зі своєї кухні обід, вечерю, пригощали й нас (пам'ятаю досі ту горохову кашу навпіл з м'ясом), грали в карти.

Якось удосвіті в двері постукали. Один з німців пішов у караул, другий піднявся, думаючи, що це той чогось прибіг з поста. Але це були солдати з іншої команди, вони мали завдання забирати всіх чоловіків від 14 до 50 років. Я спав у спальні коло батьків і сестри Варвари. Німець, що квартирував у хаті, підняв мене з постелі й склав під ковдру свого товариша, що пішов у караул. Потім відчинив двері. Зайшли німці з ліхтариком, посвітили, пошукали, батько вже був старий, тож пішли ні з чим. Так мене німець урятував від своїх же.

Коли вдень та німецька команда, зібрали багато чоловіків і хлопців, виїхала, я через поля навпронки рвонув у Грушківці до братової. Там попрередив її свояка і родичів. Вони встигли сковатись, а на другий день туди теж прибула ця команда людоловів.

У грудні радянські війська визволили Козятин, Комсомольськ і в нашому районі взяли села Голубівку, Голенди, Чернятин. Ім би зробити ще один ривок на 25 км – і захопили б калинівський аеродром. Тим більше, що ніякого німецького заслону не було. Така вночі зчинилася тривога, що німці тікали з хат, лишаючи навіть свою одежду, а іноді й зброю. Усе кричали: „Шнелль, руссіш панцер!” Це вони були налякані танками полковника Бойка, що увірвалися в Козятин і Комсомольськ (потім мені довелося в цій бригаді воювати).

Але далі наші не пішли. Два чи три дні було навіть безвладдя – ні німців, ні наших. Потім німці отямились, повернулися назад, стали підтягувати протитанкову артилерію. На аеродромі знову з'явилися ті, що були повтікали. Почали евакуювати літаки, які не могли літати, чіпляли їх без крил до автомобілів і везли на станцію, а там вантажили на платформи. Дуже багато було всілякого військового майна. За два місяці, поки фронт стояв, німці вивезли майже все. Навіть дерев'яні бараки розібрали. Лишилися тільки залізні капітальні ангари та кам'яні споруди, що їх уночі наші У-2 („кукурзники“) бомбили без жодної потреби, бо там уже нічого не було. Також вивезли все майно зі ставки Герінга, що в черепашинецькому лісі. Між іншим, коли я з Грушківець навідався був додому, мене німці затримали й разом з іншими, хто якимось чином появився вдома, повезли на станцію Гулівці й там змусили вантажити майно з тієї ставки. Увечері ми повтікали.

На початку березня, коли вже мали наступати наші війська, я знову з'явився вдома. Пам'ятаю, стояла сонячна погода, у небі кружляли наші винищувачі, вони чогось були пофарбовані в темно-зелений колір, а в небі здавалися майже чорними (німецькі були світлого кольору). Як уже згадувалось, недалеко від нас містився табір військовополонених і поряд з ним був гарний барак для охорони.

Треба сказати, що з наближенням фронту німці були не такі суворі до них, як спочатку. Правда, у таборі було їх уже небагато, десь 1500 чоловік. На роботу ходили під конвоєм, а на роботі почували себе вільно і деякі тікали. Додам, що полонених з окупованих німцями областей ще раніше почали відпускати по домівках. Залишались в основному росіяни, закавказці та вихідці з Середньої Азії. І тим росіянам, що тікали, мені на їхне прохання доводилось допомагати. Вони хотіли попасті до партизанів. Але ті не дуже вірили їм, бо, маскуючись під полонених, до них уже з'явилися власовці з ворожими замірами. Тому потрібні були якісь гарантії. Тож я в такому випадку писав записку до свого дядька в Майдан-Бобрик, де стверджував, що цей чоловік справді військовополонений, вже один чи два роки я його знаю. І він пробирався в Майдан-Бобрик, знаходив моого дядька. А ввечері партизани приходили до нього в гості і він їм відрекомендовував утікача. (Для прикладу, в Корделівці мешкав Микола Громов, який, коли партизанщина закінчилася, не був узятий до армії через хворобу, а оженився і жив там. Після війни, як працівників Держстраху, мені довелося по службі побувати в нього вдома, він мене впізнав і навіть показав збережену записку до дядька.)

І от коли я знову з Грушківець тієї сонячної днини навідався додому, то помітив, що на території табору й біля барака нікого вже немає. Я з цікавості надумав заглянути туди. Зайшовши в житловий будинок, віч-на-віч

зіткнувся з німцями, які палили якісь папери. Пізніше я побачив і машину, що стояла з другого боку барака, і я її зразу не помітив. Німці мене за рукав – і в машину. Завезли на станцію й посадили у вагон до арабів, французів та італійців, що вільнонайманими працювали на ремзаводі на аеродромі. Під вечір поїзд рушив.

Через дві доби доїхали до Могилева-Подільського. Араби та ці європейці мали з собою пайок на дорогу, а в мене не було нічогоєнько. Вони, мерзота, найдяться і грають собі в карти, терликають на губних гармошках. А я – голодний, як вовк. Не давали навіть сухаря.

Перед Могилевом-Подільським сталась якась затримка в дорозі, попереду стояли ще поїзди, щось було з мостом або що. Охоронець пішов наперед довідатись, у чим річ, а я сказав старшому по вагону французові, що хочу надвір по нужді. Я зайшов у кущі, а там – стежка в село. Я бігом добіг до крайньої хати, розказав хто я. Люди виявилися добре. Господар, як з'ясувалось, бував у Калинівці і навіть називав прізвища знайомих односельців. У них мені довелось бути ще три дні. На третій день міст через Дністер справді-таки підірвали, і два ешелони з пасажирськими вагонами й продовольчими товарами були відрізані. Німці через річку якось переправилися, а поїзди лишилися на користь населення навколоїшніх сіл. Те село, де я був ці три дні, називалось Серебрія, це за 6–7 км від Могилева-Подільського. Носили мої господарі з тих вагонів усе – масло, консерви, плитки шоколаду (були нероздані пакунки з новорічними подарунками). У деяких вагонах везли каву в зернах, але селяни нею не цікавились, ходили по ній, як по гравію. Допомагав і я носити ті трофеї.

А коли зайдли в село наші війська, вирішив добиратись додому. Доброзичливі господарі знайшли мені десь великий чемодан, напакували трофеїв – шоколаду, цукерок, сиру, ковбаси, консервів – і я по шпалах гайди додому.

Пішки я дістався Жмеринки. А з Жмеринки вже ходив поїздок до Гнівані. Там був висаджений міст: хто їхав – сходили, переправлялися вузеньким пішохідним містком, а звідти вже добиралися поїздом до Вінниці й далі.

У Гнівані валялося безліч німецьких боеприпасів і стояли побиті наші танки – вони прорвалися були під Новий рік, але німці їх знищили. Один наш солдат сидів біля купи німецьких гранат з довгими руків'ями, відкручував від руків'я заряд, потім – кришку й витягував звідти гарні чорні шовкові шнурки. Зацікавившись, я став подивитися, що він робить. Стояло ще пару солдатів. І тільки-но я відійшов кроків на двадцять, як позаду рвонуло. Я озирнувся – солдат, що розбирав гранату, уже лежав мертвий, а решта два, – поранені, хапались руками за ноги й животи. Мені теж два осколки увігналися в чемодан, який я ніс на плечах.

У Гнівані я та інші пасажири сіли на платформи, і маневровий паровоз потягнув їх на Вінницю. У Вінниці знову пересадка на інший потяг – і до Калинівки.

Вдома мене не було більше тижня. Коли повернувся, застав у хаті сільську раду – вона розмістилася у великій кімнаті. У батьків квартирував також якийсь льотчик, що на винищувачі Як-3 зробив вимушенну посадку на аеродромі. Мені видали німецьку гвинтівку й приставили стерегти вночі

того літака. Я приходив, залазив у кабіну й спав до ранку. Вранці приймати пост ішла Надька Матвійова – теж з німецькою гвинтівкою, яку носила на плечі завжди, навіть у домашніх.

Через кілька днів стали призовувати на службу народжених 1925 року. У цей призов були хлопці не тільки 25-го року, а й старші, навіть 23-го року. Але з народжених 1926 року пішов тільки я. Мої товариши майже всі були на рік старші за мене, і я, так би мовити, за компанію подався з ними разом у військкомат. Звичайно, там записався, що з 25-го року. Чи це так, ніхто не перевіряв і ніяких паперів не вимагав.

Наприкінці березня нас з „сидорами” повели в район машзаводу. Там ми переночували в порожньому двоповерховому будинку без вікон і дверей. Спали на підлозі. На ранок пішли на Вінницю, де заночували теж в якомусь напівзруйнованому будинку без даху. Безліч разів піднімали, шикували й перераховували. Потім – залізничний вокзал. Посадили в напіввагони-горбілі й повезли в напрямку Києва.

Хлопці вважали, що нас везуть на схід на навчання, але з Козятина потяг почміхав у протилежному напрямку. Завезли нас в Ізяслав, що на захід від Шепетівки. Постригли, обмундирували, помили в лазні й розташували в якомусь монастирі чи костелі.

Наша група ввійшла до 234-го фронтового запасного полку. Я потрапив у роту саперів-мінерів. Вивчали всілякі міни, наші й німецькі, тренувалися недалеко річки Горинь. Підливали фугаси, знешкоджували різні міни. Засвоїли, що мінер помилляється лише раз у житті. Спали неспокійно, бо німці щоночі, до самого ранку, бомбардували залізничний вузол Шепетівку й Ізяслав.

Через два місяці приїхали офіцери – представники з 1-ї гвардійської танкової армії, якою командував генерал-полковник Михайло Катуков, і нас повезли в окремий 243-й танковий батальон. Там нас зарахували десантниками-автоматниками. В серпні 1-й Український фронт перейшов у наступ і нас спішно, вже перемішаних з бувалими фронтовиками, перекинули в окрему 64-ту гвардійську танкову бригаду, якою командував вінничанин (з Іллінецького району), двічі Герой Радянського Союзу полковник Іван Бойко.

Як виявилось, у бригаді, зокрема в десантному батальоні, бракувало солдатів. Втрати автоматників-десантників були ще більші, ніж у піхоті. Вони сиділи зверху на танку, як ворони на купі, проривали лінію оборони німців і робили рейди вглиб, поки вистачало пального й боєприпасів. Звичайно ж, екіпаж за товстою бронею був захищений від куль і малокаліберних снарядів та мін. Кулі діставались десантникам.

Зріст у мене був високий і я стояв по ранжуру в першій шерензі. Тим, що стояли попереду, вручили кулемети Дегтярьова з диском на 45 патронів. Другим номером у мене був Стьопа Кривонос з Літинського району. Наша бригада рушила вперед і ми визволяли західноукраїнські села в Тернопільській і Львівській областях. Невдовзі вийшли на польську територію, форсувавши Сян, потім – Віслу, й зайняли плацдарм, що називався Саномирським. Там німці згрупувались, підтягнули танки, насамперед важкі „тигри” та „пантери”, і потім дали чосу нашій бригаді та іншим частинам, що встигли перевіритись понтонними мостами. У бригаді були Т-34 зі старими 76-мм гарматами, з них уціліло лише півтора десятка танків. Тяжких втрат зазнали піхо-

та й автоматники. На місце наших частин з 1-ї танкової армії переправилась свіжа 3-я танкова армія, плацдарм хоч і зменшився, але не був ліквідований. А нас, потріпаних, відправили назад у тил, як казали, на переформування.

Опинились ми знову в Західній Україні. Частини стояли здебільшого в лісах і чекали поповнення технікою і людьми. Наш батальйон автоматників (командир Герой Радянського Союзу майор Василь Безбородов) теж розташувався в лісі. Жили в землянках, спали на ялиновому гіляччі. Відпочивати не давали, уесь час – навчання, навіть стройова підготовка.

Одного разу оголосили, що в районі, де ми стояли, виявлено значні формування УПА, бандерівців, як ми їх тоді називали. Справних було десяток танків, на всіх автоматників місця на них не вистачило, тому наша рота рушила пішки на облогу бандерівців. Нас ганяли кілька діб по лісових дорогах, але вояки УПА, як з'ясувалося, вступати з нами в бій не хотіли. Якщо ми їх десь у лісовому масиві оточували, то вночі вони проривали кільце і відходили в інші ліси.

Якось в одному млині, що стояв на річці, ми зробили засідку й над ранок на нас вийшла група їхніх вояків – вони йшли здаватися в полон. Я їх охороняв у кімнаті, де жив мельник. Вони були дуже стомлені й одразу ж попадали на підлогу спати. По їхньому різнопідібному, здебільшого цивільному одягу повзали воші... Як видно, занадто важка була для них визвольна боротьба.

Бачили ми енкаведистів, перевдягнутих під бандерівців. Взяли одного такого „бандерівця“ (на нього вказала жінка, що симпатизувала радянським військам). А виявилось, що це свій для командирів-енкаведистів, яким ми його й передали. Так що тепер мені доводиться вірити деяким публікаціям, де стверджується, що під маркою бандерівців енкаведисти чинили терор.

У листопаді з Уралу надійшли танки з новими 85-мм гарматами, десь більше сотні. Нас і інші бригади поповнили технікою і людьми і наша перша танкова вирушила в район Любліна. Там добре наробилися лопатами – до грудня копали землянки, капоніри для танків, а потім ще сховища в лісі для снарядів.

На південь від Варшави був Магнушівський плацдарм, захоплений військами 1-го Білоруського фронту. В січні нашу 1-у танкову армію було кинуто на цей плацдарм для визволення Варшави й наступу на захід.

14 січня 8-а гвардійська загальновійськова армія генерала Чуйкова стала проривати німецьку оборону. Після того як піхота подолала першу лінію оборони, на другий день частини нашої танкової армії підтримали наступ. Згадувати подробиці просто немає змоги. Все мінялось кожної години, як у калейдоскопі. Тут розриви снарядів, полонені німці, авіація наша й німецька над головами. Німці здебільшого відступали. А коли ми захопили другу, третю, п'яту лінії їхньої оборони, – почали тікати.

Під час штурму німецьких окопів у районі міста Коніна втратив свого другого номера Ст'япу Кривоноса. Я, лежачи, стріляв з кулемета, Ст'япа був позаду трохи праворуч. Повернувся до нього, щоб подав новий диск, а в нього на лобі кров і дірка від кулі. Тут почув, як коло мене цвіохкають кулі, на які раніше не звертав уваги. Зрозумів, що по нас ведуть прицільний вогонь, а ми ж на чистому засніженому полі. Коли чергова куля зарилася у

сніг прямо в мене під кулеметом, відпустив кулемет і він задер уверх хвоста, а сам схилив голову. Довелося імітувати, що мене вбито. Коли хлопці натиснули з лівого флангу й німці почали вискакувати з окопів, щоб перебігти через шосейну дорогу, отоді я знову застручив зі свого „дегтяря”, дав їм. Треба додати, що після того бою я з кулеметом розпрощався, як і зі своїм другом Стьопою. У другого номера був новий коротенький автомат з відкидним прикладом – ППС. Забравши в Кривоноса документи й цей автомат, я свого „дегтяря”, що важив близько 10 кг, застромив за поручні танкової башти (залишати на полі бою зброю було суверо заборонено, навіть пораненим). Отож далі я вже був з легеньким автоматом.

У наступі наші танки з десантом вирвались далеко вперед. Піхота з 8-ї армії, в основному білоруси й росіяни, добряче від нас відстали. У місті Колі, що на шляху до Познані, снаряд перебив гусеницю й передній коток танка, на якому я був десантником. Я і ще троє хлопців залишились з екіпажем чекати, поки прибудуть ремонтні автомайстерні. Позаду пересувалися групи німецьких солдатів і нам доводилось відкривати по них вогонь, щоб не наблизялись до нашого танка й до нас. Ми мали повно всілякої трофейної їжі – понабирали в німецьких магазинах. Піхота підійшла аж на третій день – хлопці стомлені, голодні, накинулись на наші харчі, які були в квартирі поляка, а потім ще й почутили все, що було на танку, навіть ящик протитанкових гранат (думали, що то консерви). Під'їхали наші ремонтні частини, замінили коток, траки і ми рушили доганяти своїх.

Наздогнали ми свою частину в передмісті Познані Шваржеці, там мене поранило. Фаустпатрон вдарив у борт танка й осколки влучили мені в ногу та стегно. Мене підібрали цивільні поляки й віднесли у свій шпиталь. Треба відзначити, що полячки дуже добре ставились до наших поранених, я був не один. Готовали смачну їжу, робили перев'язки. Та через кілька днів забрали в нашу медсанчастину. Там було інакше. Російські лікарі й санітарки з нами не церемонились. Замінюючи бинти, відривали старі так, що лілася кров. Потім нас евакуювали машинами на схід, завезли в передмістя Варшави Прагу (це на лівому боці Вісли). Там у госпіталі №18–20 я лікувався майже місяць.

Наприкінці лікування я перейшов у групу одужників. Нам належало в камері, де зберігався одяг (пізніше я довідався, що це був одяг померлих у шпиталі – офіцерів і солдатів) підібрати собі обмундирування. Я узяв ще майже нове. Мене забрала до себе дівчина у званні лейтенанта на прізвище Медельман, невизначеної національності, з Ленінграда. Вона була рентгенологом. Якраз надійшло нове устаткування. Я розпакував ящики і ми з нею встановлювали рентген в одній з кімнат. Я в цій справі нічого не тямив, та вона була спец найвищого гатунку, тож тільки виконував усе, що вона казала.

Інші одужники знімали з машин і вагонів поранених, переносили їх замість санітарів. Вечорами ми ходили до поляків вимінювати за трофейні годинники, яких кожен мав по десятку (така мода була – знімати годинники з полонених і навіть убитих), польську самогонку „бімбер”. Залежало від того, який годинник: за швейцарський давали до 2 літрів, за німецький, казали „штамповка”, – півлітра.

Прибулий з Ленінграда медперсонал був бідовий, але погано обмундирований. То ми міняли для них за годинники дешо з барахла, за це вони нам

були дуже вдачні. Коли встановили рентген, я ще деякий час був за помічника коло цієї лейтенантки. Але фронт потребував солдатів і нас відправили в запасний полк, у якому майже всі були з госпіталів. Харчували там, як у концтаборі, — чорний з половиною хліб (800 гр. на день) і три рази ріденької баланди. Мабуть, наїмисне, щоб, оклигавши від поранення, хлопці самі не мали бажання там засиджуватись. Тому як тільки з'являлись „купці” (так називали офіцерів, що набирали у свої частини людей) і один казав, наприклад, що треба артилеристів, то майже всі виходили й запевняли його, що вони пушкарі. Тоді доводилось йому робити маленькі екзамени.

Звичайно, багато хто, в тім числі і я, хотіли повернутися у свою частину — до земляків, але не всім це вдавалося. Я попав знову на фронт у 2-гу танкову армію, що вела вже бої в передмістях Берліна. Але повоював цього разу недовго. Несподівано молодих, таких як я хлопців, відкликали в тил і наказали терміново навчитися на механіків-водіїв. Як потім стало відомо, був великий недобір такої спеціальності в танкових арміях. Крім радянських танків, почало надходити багато американських і англійських, до того ж, чимало попало трофейних, цілком справних танків і самохідних гармат. Це був польовий 17-й навчальний танковий полк. За 3 місяці випускали механіків-водіїв на Т-34 (сержанти) і на ІС-2 (молодші лейтенанти).

Та коли 9–12 травня закінчилась війна, то цю польову школу закрили — уже були непотрібні механіки з 3-місячною підготовкою. Спецкомісії стали „пересівати” курсантів, бо школа почала готовувати техніків-лейтенантів, і термін їхнього навчання становив 1,5 року. Відсіяли здебільшого тих, хто був під окупацією і на ті часи не викликав довіри. Так я знову опинився в 2-й танковій армії. Попервах добиралися попутками. Нас було кілька чоловік зі старшим команди. Дістались надвечір у Берлін, там ще скрізь стояв дим, сморід. Центральними вулицями неможливо було проїхати. Добралися до рейхстагу. Туди приїздили делегації з різних частин, на стінах залишали автографи, фотографувались.

Попали ми у 18-й окремий танкоремонтний батальйон у передмісті Бранденбурга селищі Кірхмезер. Там недалеко був і 120-й фронтовий танкоремонтний завод, куди стягували танки й самохідки, які ще можна було відновити. Особливо багато привозили з Берліна й Зеєловських висот, де були дуже великі втрати. Часто в машинах знаходили обгорілих танкістів або якісь частини людських тіл — ноги, руки...

Разом з товаришами. Бранденбург, 1946 р.

Мене, як більш-менш грамотного, поставили завідувати складом агрегатів і бронетанкового майна, дарма що я мав лише 19 років. Поряд був склад продовольчий. Там зберігали не тільки наше й трофейне продовольство, а й чистий спирт у бочках, всілякі варення тощо. Завідував складом один єврей-чик Іванов (він був у полоні, і якби не російське прізвище, німці б його розстріляли). Отож ми з ним заприятлювали і було нам непогано. Якось дістав він 10 діб гауптвахти, то на ніч одягав кожуха і йшов на „губу”, ключі були з ним, бо начальство більш ні кому не могло довірити склад.

Коли пишу про гауптвахту, то пригадується, що теж довелося сидіти на „губі”, у місті Штеттіні, як був ще на курсах у навчальному танковому. Там сидів разом з моряками-балтійцями. Я зі своїми був у патрулі і в одному місці ми випили. Зустріли моряків, так само напідпитку, одне слово, трохи побешкетували. Якісь свідки показали, що учасниками були патрульні танкісти (з пов'язками). Так що на ранок ми вже сиділи. Морячкам приносили кращі харчі, аніж нам, то вони з нами, недавніми супротивниками, побратському ділились.

На складі в мене була гарна американська рація з розбитої штабної машини. У вільні часи слухав передачі, можна було навіть чути переговори льотчиків у повітрі. Я її приховував, але якось застав мене з нею особист-підполковник і забрав собі. При заводі працювало багато вільнонайманих дівчат. Усі вони працювали в Німеччині ще до приходу наших військ. Більшість з них були з Білорусі і Росії. Їхати додому не поспішали, кажучи, що не мають куди, – села спалені чи зруйновані.

У квітні 1948 р. мене разом з іншими молодими хлопцями відправили в 12-ту танкову дивізію, 49-й полк. Розпочалась масова демобілізація старших віком військовослужбовців, а танки й інша техніка потребували обслуговування. Тим більше, що почалась „холодна війна”. Наші блокували шосейні шляхи й залізницю до Берліна. Працював повітряний міст. Кожних 5–7 хвилин над нашими головами пролітали великі літаки колишніх союзників. Везли навіть паливо. Якось один чотиримоторний зробив вимушенну посадку на танковому полігоні і виявилось, що в ньому – кам'яне вугілля.

У полку дисципліна була вже не така, як у ремонтних частинах. Наш полк стояв у місті Ной Рупін, недалеко від мисливських угідь Герінга. Займав я посаду майстра-комплектувальника, перевіряв екіпажі, чи є в них все необхідне, і в разі потреби доукомплектовував.

У вихідні ходили на полювання (я мав гарну бельгійську мисливську рушницю). У центрі Європи дичини було стільки, що навіть не вірилось. Упользованих кабанів чи кіз ми несли в німецьке село, де неодмінно був німець-ковбасник. Йому ми здавали дичину й отримували взамін готову ковбасу. У селі купували харчі й усе, що треба до них, і десь під кінець дня сідали в лісі на галявині обідати.

Під час перебування у цьому полку нас кілька разів уночі підіймали по тривозі й ми всі виrushали до кордону на річці Ельбі. Там у біноклі дивились на американців, а вони на нас. Потім уночі знову відходили в казарми.

Пригадуючи службу, не можу згадати, як у ті часи діяла у військах служба Берії, так звані особливі відділи. Якось посильний повідомив, що мені треба бути на певну годину в 20-му кабінеті штабу. Увійшов у кімнату і бачу,

що там сидить усім нам відомий начальник особливого відділу. Біля дверей за столиком – старший сержант. Потім зайшов ще один офіцер. Запропонували мені сісти, закурити, стали розпитувати про батьків, рідню, родичів, цікавились деякими фактами з моєї біографії. Потім почали розповідати, як ім важко боротися з шпигунами-диверсантами, ворогами народу, мовляв, вам легше на фронті було воювати, ви бачили перед собою ворога й стріляли по ньому, а тут, можливо, ворог ходить поряд з вами, а ви не можете впіймати його за руку. Тому ім потрібна ще моя допомога, щоб я іх своєчасно повідомляв, якщо тільки щось дізнаюся чи почую за когось, що він маскується під чесного військовослужбовця.

Примусили мене написати свою автобіографію й заяву офіційну – ніби зобов'язання, що в разі, коли щось довідаюсь, негайно сповіщу запискою чи усно в особливий відділ. У своїх письмових повідомленнях я мав підписуватися не своїм прізвищем, дали мені нове – Яковлев. Що я мав робити? Мусив пообіцяти, що буду інформатором, або ж донощиком. Минуло кілька тижнів – знову викликають у той кабінет. Суворо питаютъ, чого я нічого не повідомляю. Я ім кажу, що нічого ще такого від хлопців не чув. Вони мені: „А що ім з дому пишуть, що вони про колгоспи говорять, про радвладу?” Та ще конкретно наказали – слідкувати за старшиною Лапіним, він працював у штабу й ми з ним товарищували. Ще раз мене викликали в той кабінет і сказали, що коли мені незручно ходити в штаб, то свої доноси я маю передавати через одного хорошого страшного лейтенанта Савченка. Він теж був українець (у нашому підрозділі українців становили 70% складу). Бувало, зайде до нас, поводиться дуже по-свійському, розкаже анекdot, а потім питає весело, що там, мовляв, з дому пишуть.

Як я це почув, думаю, добре що ви мені це сказали, попереджу хлопців, щоб при ньому не ляпали язиками.

Одного разу я зі своїм товаришем, тим самим Лапіним, подались у якесь недалеке чи то село, чи містечко, там у мене був знайомий кельнер. У вихідні офіцери частенько просили взяти в нього в наборг, бо він мені довіряв. І ось ми приїхали до нього велосипедами, я віддав борги (офіцери саме отримали платню). Він запросив нас до себе й ми добре там призволились. Відносно алкоголю я зінав міру, а мій друг – кожну чарку до дна. І так сп'янів, що довелося мені вести його додому, тримати, щоб не падав. Дорогою (велосипеди покинули в німця) він мені все казав: „Гриша, не бросай меня, ты мой самый лучший друг...

Г. Лапін і Г. Підреза. 1947 р.

По секрету тебе скажу, що особняк
приказав мені слідити за тобой!"

На другий день, як він протверезів, я йому розповів, що він мені говорив сп'яну. Куди він мав діватись – мусив підтвердити все, а тоді я йому розказав про себе. Посміялись і вирішили – нехай ждуть. Потім десь через півроку мене покликали, вилаяли що від мене нічого не мають, що я „несознательний” і залишили в спокої.

У 1950 р. в мене змінився начальник – став татарин майор Гібадулін, щойно прибулий з Росії. Цей не пив, але був такий обережний, дуже всього боявся, до того ж буквоїд, не йшов ні на які компроміси з полковим начальством, і наші офіцери його незлубили. Сікався він до кожного, хто був нижчий його чи званням, чи посадою, а також до німців, що чесно й старанно працювали. На той час я на прохання начальства подав був рапорт на позастрокову службу – 2 роки, але, попрацювавши з цим майором, не зміг терпіти такого зануди й став проситись, щоб мене достроково демобілізували. Це було дуже важко, писав рапорт навіть командувачеві армії і у відділ кадрів групи військ. Причину назвав особистого характеру: вдома батьки хворі і т.ін. Звичайно, я потім каявся, що вчинив поспішно, необдумано, мені пропонували іншу посаду, але я затявся й переконати мене було неможливо.

Пам'ятаю, як я ішав додому. В Бресті видали радянські карбованці. У Києві накупив всіляких цукерок, бо знов, що вдома у Віри є вже дочка Люда. З Німеччини віз велику ляльку. У двох великих чемоданах – усім подарунки, кому сорочку, кому бритву чи ще щось. Батьки були дуже раді. Радо зустрічала рідня, на той час і брат Павло був у відпустці. Так скінчилася моя служба.